

**16. YÜZYILDA ÇATAL-BERGOS/
UMURBEY VAKIFLARI**

THE WAQFS OF CATAL-BERGOS/
UMURBEY IN THE 16TH CENTURY

Musa SEZER

44

16. YÜZYILDA ÇATAL-BERGOS/ UMURBEY VAKIFLARI

THE WAQFS OF CATAL-BERGOS/ UMURBEY IN THE 16TH CENTURY

Musa SEZER¹

Anahtar Kelimeler:

Lâpseki,
Çatal-bergos,
Umurbey,
Vakıf,
Tahrir.

Keywords:

Lapseki,
Catal-bergos,
Umurbey,
Foundation,
Tahrir.

ÖZ

Tarihi antik döneme kadar uzanan Umurbey, bu dönemlerde Perkut/ Perkote olarak bilinmekteydi. Osmanlı hâkimiyet döneminde Biga sancağının Lâpseki kazasına bağlı bir nahiye idi. Önemli bir güzergâhta yer alan şehir, özellikle Rumeli'ye geçiş noktasındaki Lâpseki'ye yakınlığından dolayı hareketli bir geçmişe de sahipti. Osmanlı Devleti döneminde Çatal-bergos, Bergos, Burgaz gibi isimlerle de anılan bu yerleşim, günümüzde Lâpseki'ye bağlı bir belde niteliğinde Umurbey ismiyle anılmaktadır. Osmanlı Devleti'nde vakıfların insan hayatına olan olumlu etkileri dini, iktisadi, sosyal, kültürel, eğitim, bayındırlık vs. birçok alanda kendini göstermiş, bu sayede insanların refah seviyeleri de yükselmiştir. Osmanlı idaresinin Çatal-bergos ve çevresinde görülmesinden sonra vakıflar, Sultan I. Murad Hüdavendigâr döneminde daha da gelişmiştir. Tahrir defterlerinden elde edilen bilgiler Çatal-bergos vakıflarının çeşitlenerek arttığı yönündedir. Selatin, evlatlık, para vakıflarının görüldüğü şehirde bu çalışma ile söz konusu vakıfların gelir-gider durumları, şartları, çalışanları vb. veriler üzerinde durulacaktır. Osmanlı dönemi vakıf çalışmalarına ve söz konusu şehrin tarihine bir katkı sağlanması çalışmanın gayesini oluşturmaktadır.

ABSTRACT

The history of Umurbey, whose origins date back to antiquity when it was known as Perkut/Perkote, reflects a rich and dynamic past. During the Ottoman period, it was a nahiye (subdistrict) of Lapseki district of Biga Sanjak. Located on an important route, the city had a lively past, especially due to its proximity to Lapseki at the transition point to Rumelia, the settlement maintained historical significance and mobility throughout the centuries. The waqfs (endowments) of the Ottoman Empire had profound positive effects on many aspects of social life—including religion, economy, education, culture, public works, and social welfare, contributing significantly to the improvement of societal well-being. Following the incorporation of Çatal-Bergos and its environs into Ottoman administration, the establishment and diversification of waqfs accelerated, particularly during the reign of Sultan Murad I (Hüdavendigâr). Data obtained from tahrir registers indicate a notable increase in both the number and types of waqfs, including imperial (selatin), family (evlatlık), and cash waqfs (para vakfı). This study focuses on examining these waqfs in terms of their revenues and expenditures, endowment conditions, and administrative personnel. The main purpose of the research is to contribute to both the historical scholarship on Ottoman waqfs and the local history of Umurbey (Çatal-Bergos).

¹ Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum. musa.sezer@erzurum.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3659-4085

GİRİŞ

Bölgedeki ilk şehirler, MÖ. 4000 yıllarında bugünkü Umurbey'in etrafında oluşmaya başlamıştır. Bunlardan biri de Perkut şehridir. Perkut şehri ile çevresi Pers, Roma ve Bizans hâkimiyetinde kalmıştır. Sonraki dönemlerde Umur Bey, Perkut şehri üzerinde gelişme göstermiştir. Aydınoğlu Umur Bey'in bir müddet burada misafir olmasından ve dinlenmesinden dolayı kaldığı mahalleye "Umurbey Mahallesi" denmiştir. Umur Bey'den sonra gelen Orhan Bey, buradaki kiliseyi câmiye çevirmiş ve adını Bergaz yaptıktan sonra yerleşim biraz daha aşağıya kaymıştır (<https://umurbey.bel.tr/umurbeyde-yasam/umurbeyin-tarihcesi/> Erişim Tarihi: 29.04.2024)

Umur Bey, Aydınoğlu Beyliği'nin kurucusu Mehmed Bey'in oğludur. Gazi Umur Bey ve Umur Paşa adlarıyla da bilinmektedir. Genç yaşta İzmir'in idaresiyle görevlendirilen Umur Bey, Kantakuzenos döneminde Bizans'ın önemli müttefikleri hâline gelmiştir (Emecen, 2012). III. Andronikos zamanından itibaren Umur Bey ile sıkı bir işbirliği kuran Kantakuzenos, 1342 sonlarında Umur Bey'den yardım talep etmiş, bu tarihten sonra da devamlı olarak Türk yardımına ihtiyaç duymuş ve bu destekler ile Bizans iç savaşında karşı tarafa önemli bir askeri üstünlük sağlamıştır. 1344'e kadar Umur Bey ile birçok kez ittifak yapmış ve önemli yardımlar elde etmiştir. Ancak Umur Bey, 1344'te Batılı koalisyon güçlerinin İzmir'e saldırmalarıyla meşgul olmuş ve bu nedenle Bizans'a yardımda bulunamamıştır. 1348'de de hayatını kaybetmiştir (Ostrogorsky, 2019). Rumeli bölgesinde nice akınlar yapan ve fetihlere katılan Umur Bey, bu yönüyle tanınmış, birlikte akınlar yapan askerler tarafından çok sevilmiş ve hatta askerler yeminlerini "Gazi Umur Bey başı için" şeklinde etmeyi adet hâline getirmişlerdir (Gelibolulu, 2024).

Çatal-bergos'un Osmanlı hâkimiyetine girmesi muhtemelen Lâpseki ile birlikte aynı dönemde gerçekleşmiştir. XIV. yüzyıl ortalarında Karesi Beyliği Osmanlı sancağı hâline gelmiş ve idaresi Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'ya verilmiştir. Bu dönemlerde Lâpseki, ona bağlı yerler ve sahil ovası Bizans sınırlarındaydı. Rumeli'ye geçişlerde önemli bir yer olan Lâpseki Kapıdağ, Edincik ve Biga ile

birlikte Süleyman Paşa tarafından ele geçirilmiştir (İnalçık, 2007; Emecen, 2016). Lâpseki'ye bağlı olan Çatal-bergos da burası ile birlikte Osmanlı hâkimiyetine geçmiş olmalıdır.

Çatal-bergos vakıflarına geçmeden önce şehir merkezini tanıma açısından mahalleler ve nüfuslarıyla ilgili kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. 1516'da Biga'ya bağlı bir nahiye olan Çatal-bergos'ta Orta Câmi, Debbağan, Ahi Bayezid, Taş Ali ve Umur Bey isimleriyle 5 mahalle bulunmaktaydı. Bu mahalleler arasında en kalabalık nüfusa 96 nefer ile Orta Câmi Mahallesi sahipti. Diğer mahallelerden Debbağan'da 46, Ahi Bayezid'de 62, Taş Ali'de 31 ve Umur Bey'de 49 nefer yaşıyordu (BOA. TT.d. 59). Bu mahalleler 1530 yılına ait icmal tahrir defterinde de kaydedilmiştir. Nüfus durumları ise Orta Câmi 95, Debbağan 44, Ahi Bayezid 82, Taş Ali 31 ve Umur Bey 44 nefer yaşamaktaydı. Bu neferler içinde hane, mücerred, imam, sadât, sipahizâde, sahib-i berat ve pir-i fâni vardı (BOA. TT.d. 166; Komisyon, 1995).

1574 yılında Lâpseki kazasına bağlı bir nahiye olarak kaydedilen Çatal-bergos'ta Câmi-i Şerîf, Ömer Bey, Ahi Bayezid, Debbağlar ve Taş Ali adıyla 5 mahalle bulunmaktaydı. Bu mahallelerden en kalabalığı 145 nefer² ile Câmi-i Şerîf mahallesiydi. Nüfusun en az olduğu mahalle ise 18 nefer ile Taş Ali idi. Bunlardan başka Ömer Bey'de 99, Ahi Bayezid'de 55 ve Debbağlar'da 62 nefer ikamet etmekteydi (TKG. KK. TT.d. 35). Bu tahrirde daha önceki tahrirlerde kaydedilen Umur Bey Mahallesi rastlanmamıştır. Farklı olarak Ömer Bey Mahallesi kaydedilmiştir.

Çalışmaya konu olan yerleşimin tarihte farklı isimlerle anıldığı görülmektedir. Günümüzde Çanakkale'nin Lâpseki ilçesine bağlı bir belde olan Umurbey, Cumhuriyet öncesi Bergos, Bergaz ve Burgaz isimleriyle biliniyordu. XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde ise Çatal-bergos/Bergos olarak kaydedilmiştir. Daha eskilere gidilecek olursa antik dönemde Perkut/Perkote olarak biliniyordu. Umurbey'de bulunan Osmanlı dönemi eserlerinin I. Murad zamanından itibaren bölgenin ihtiyaçları nispetinde gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır (Uysal, 2012). Söz konusu şehirdeki eserler vakıflar kapsamında varlığını devam ettirmiş ve o dönem

2 Defterde sehven 144 nefer yazılmıştır. (TKG. KK. TT.d. 35, vr. 135a-135b)

insanın ihtiyaçlarına cevap vermiştir. XVI. yüzyıla gelindiğinde bu eserlerin arttığı, yine vakıflar sayesinde korunup işlevselliğini devam ettirdiği ve tahrir defterlerine kaydedildiği görülmektedir.

Sözlükte “durmak, durdurmak, alıkoymak” anlamına gelen vakıf kelimesi “bir malın sahibi tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi” şeklinde özetlenebilir. Vakıf, hukukî bir işlemle kurulan önemli bir hayır müessesesini teşkil eder (Günay, 2012). Bu gaye ile başlayan vakıflar zamanla insanların ihtiyaçlarına göre daha farklı amaçlarla yapılmıştır. Çünkü burada asıl gaye insana fayda sağlayan vakfi kurmaktır. Bu nedenle insanlara en çok fayda sağlayan vakıf, en üstün vakıf hâline gelmiştir (Yediyıldız, 2012). Genel anlamıyla şehirde her türlü hizmet vakıflar aracılığıyla yapılıyor ve dönemin sosyal devlet anlayışı bu sayede halka ulaşmış oluyordu. Çatal-bergos’un da bu şekilde olduğuna şüphe yoktur. Nitekim incelenen evkaf tahrir defterlerinde Çatal-bergos’da vakıflar aracılığıyla mescit, câmi, zâviye, kervansaray, muallimhane gibi binalar insanların istifadesine sunulmuştur.

Bu çalışmada XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde yer alan evkaf kayıtları esas alınmıştır. Bunlar dışında Osmanlı kronikleri ve Çatal-bergos ile ilgili araştırma eserlerden istifade edilmiştir. Çatal-bergos’a ait XVI. yüzyıl vakıflarının ortaya çıkarılmasıyla Çanakkale Tarihi’ne ve vakıf literatürüne bir katkı yapılmak istenmektedir. Çalışmada söz konusu kasabadaki vakıf çeşitleri, vakıf eserleri, çalışanları ve değişik yıllardaki gelir-giderlerini gösteren muhasebe kayıtlarından bahsedilmiştir. Konuyla alakalı bir çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle çalışmanın önemli bir boşluğu dolduracağı kanısındayız.

LİTERATÜR TARAMASI VE YÖNTEM

Çatal-bergos’a dair doğrudan yapılmış akademik çalışmalar sınırlıdır. Ali Osman Uysal’ın “Lâpseki’nin Umurbey Beldesinde Osmanlı Devri Yapıları” başlıklı makalesi, sanat tarihi üzerine genel bir değerlendirme sunmakta olup, tarihsel süreç içerisindeki tüm dönemleri kapsar niteliktedir (Uysal, 2012). Bunun dışında mimarlık alanında kaleme alınmış “Çanakkale ve İlçelerindeki Osmanlı Dönemi Cami Mimarisi” başlıklı yüksek lisans tezi (Polat, 1992) ve Biga sancağına ait 1516 tarihli tahrir defteri üzerine yapılan çalışmalar Çatal-bergos hakkında bilgiler içermektedir

(Dündar, 2013). Ancak bu eserlerin hiç birinin doğrudan XVI. yüzyıl Çatal-bergos vakıflarına odaklanmadığı görülmektedir.

Bu çalışmada başta 1516, 1530 ve 1574 tarihli tahrir defterleri olmak üzere arşiv belgeleri esas alınmış olup, Çatal-bergos ile ilgili doğrudan ve dolaylı bilgi içeren araştırma eserlerden de faydalanılmıştır. Belge transkripsiyonlarının titizlikle yapılmasının ardından, elde edilen verilerin diğer araştırma eserlerle desteklenmesi çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Selâtin Vakfı

Tahrir defterlerinde “Vakf-ı Selâtin-i âmm” başlığıyla kaydedilen bu vakfın kamu yararı gözetilerek tesis edilmiş bir sultan vakfi olduğu anlaşılmaktadır. Vakfa gelir sağlayan mülkler, Çatal-bergos nahiyesine bağlı *Bohya nâm-ı diğer Bağçecik* karyesinde yer almaktaydı. Bu mülkler 1516, 1530 ve 1574 yıllarında bazı kimseler tarafından müştereken birer hisse şeklinde tasarruf edilmekteydi (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381). 1516 ve 1574 tarihli kaydın baş kısmında belirtildiğine göre *Kemal Fakih* adında başka bir kimse de, adı geçen karyeden bir hisse tasarruf etmekteydi (BOA. TT.d. 59; TKG. KK. TT.d. 381)³. Ancak bu kişinin karyede ikamet edenler arasında yazılmaması, söz konusu köyde ikamet etmediği ihtimalini güçlendirmektedir. 1516 ve 1574 tarihli defterlere göre karyede ikamet eden ve tasarrufta bulunan şahıslar şu şekildeydi:

Tablo 1: 1516 ve 1574 Yılı Bohya nâm-ı diğer Bağçecik Karyesi Mutasarrıfları

Mutasarrıf	Tasarruf Türü	Tasarruf Miktarı/Açıklama
Halil v. Bohya	çift 2	Başka yerde vakıf mezra tasarruf eder. 1 hisse tasarruf eder.
Ömer v. Veli	çift 2	1 hisse tasarruf eder.
Süleyman v. Ali	-	1 hisse tasarruf eder.
Hızır v. Veli	-	1 hisse tasarruf eder.
Seyyid Ahmed v. Hızır	çift	1 hisse tasarruf eder.
Mustafa v. Seydi	çift	1 hisse tasarruf eder.

³ “Kemal Fakih dâhi mezkûr karyeden bir hisse tasarruf eder.” (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 25b)

Karyede tasarruf edilen hisselerin hasılatı, gelip geçen fukaraya harcanmak üzere vakfa yönlendirilmiştir (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381)⁴. Defterlerde karyeye ait hâsılat 1516 yılında 2.426 akçe, 1530 yılında 1.426 akçe⁵ ve 1574 yılında yine 2.426 akçe olarak kaydedilmiştir. Ancak gelir kalemlerinin ayrıntılı dökümü ile toplam hasılat tutarları arasında bazı uyumsuzluklar bulunmaktadır. 1516 ve 1574 yılında köyün gelir durumu şu şekildedir:

Tablo 2: 1516 ve 1574 Yılı Bohya nâm-ı diğer Bağçecik Karyesine Ait Gelirler

Gelir Çeşidi	1516			1574			
	Miktarı		Kıymet (akçe)	Gelir Çeşidi	Miktarı		Kıymet (akçe)
	müd	kile			müd	kile	
Hınta (Buğday)	7	12	1.216	Hınta	7	17	1.216
Şair (Arpa)	3	2	310	Şair	3	2	310
Alef (Yulaf)	2	-	140	Alef	2	-	140
Bakla	-	5	40	Bakla	-	5	40
Susam	-	-	5	Susam	-	2	20
Nohud	-	2	20	-	-	-	-
	Kıymet (akçe)			Kıymet (akçe)			
Resm-i Çift	396			Resm-i Çift	396		
Kestane	20			Kestane	20		
Resm-i Bostan	13			Resm-i Bostan	13		
Öşr-i Penbe (Pamuk)	2			Öşr-i Penbe	2		
Resm-i Kovan	191			Resm-i Kovan	191		
Sir (Sarımsak) ve Piyaz (Soğan)	7			Öşr-i Sir ve Piyaz	7		
Hariçten bir çiftlik yer	33			Çardak'da Çiftlik	33		
Hâsıl	2.393			Hâsıl	2.388		

Defterlerde kayıtlı hâsıllar ile tabloda toplanan tutarlar arasında fark bulunmaktadır. 1516'da düzenlenen defterde bir hesap hatasının yapıldığı ve bunun sonraki defterlerde devam ettiği anlaşılmaktadır. Tasarruf edilen Bohya karyesinin haricinde her iki tarihte de bir çiftliğin tasarruf edildiği, buradan resim ve öşürden 33 akçe alındığı kaydedilmiştir. Ayrıca 1574'teki kayıttan bu çiftliğin Lâpseki'ye bağlı Çardak nahiyesinde olduğu görülmektedir (TKG. KK. TT.d. 381)⁶.

4 "Mezkûr karyenin hâsılı, gelen giden fukaraya sarf olunur. Zikr olan altı nefer kimesne hükm-i şâhiyle mutasarrıfıdır." (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 25b)

5 2.426 yazılması gerekirken muhtemelen sehven 1.426 yazılmış. (BOA. TT.d. 166, s. 246)

6 "Çardakda bir çiftlik yer vardır. Ziraat olunur öşür ve resim virürler 33" (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 25b)

Bohya karyesinde yukarıda isimleri yazılı mutasarrıflar ile birlikte 16 nefer bulunmaktaydı. Bunlardan 9'u çift, 4'ü mücerred iken 3'ü ile ilgili bir ibare yazılmamıştır. Karyede mutasarrıf olanlardan 2'si “*çift 2*” olarak kaydedilmiştir.

1574'te karye sonunda yazılan önemli bir nota göre tahririn yapıldığı 1574'te bahsi geçen karyenin olmadığı, bundan dolayı defter harici bırakıldığı, bu tarihteki verilerin ise aynen defter-i âtikten yani eski defterden alındığı anlaşılmaktadır (TKG. KK. TT.d. 381)⁷.

Gazi Hüdavendigâr Câmii Vakfı

Çardak'a giden yolun doğusunda Umurbey kasabasında bulunan bu câmînin tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte, Murad Hüdavendigâr (I. Murad) dönemine tarihlendirilmektedir (Polat, 1992). Ahşap direkli ve ahşap çatılı bir yapı olan câmî çeşitli dönemlerde yapılan ilavelerle genişletilmiştir. Câmînin yapımında kullanılan sütunlar Bizans ya da Roma dönemine ait mimari unsurlar taşımakta olup, bu durum, yapının bulunduğu alanda daha eski dönemlere ait kalıntıların mevcut olduğunu düşündürmektedir (Eyice, 1998). Gazi Hüdavendigâr Câmii, Çatal-bergos'un merkezinde bulunmakta olup, Osmanlı şehircilik anlayışında önemli bir yere sahiptir. Osmanlılarda şehrin büyük, eski ve merkezinde olan câmîlerinin isimleri, buldukları mahallelere de verilirdi. Örneğin; Câmî, Câmî-i Şerif, Câmî-i Atik, Câmî-i Kebir gibi. Bu mahallelerin sayımı ve kaydı tahrir defterlerinden de anlaşılacağı üzere ilk önce yapılırdı. Buradan hareketle Gazi Hüdavendigâr Câmii'nin 1516 ve 1530 yılı tahrirlerinde Orta Câmî, (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166) 1574 yılı tahririnde Câmî-i Şerif (TKG. KK. TT.d. 35) olarak kaydedilen mahallede bulunduğu anlaşılmaktadır. İlk iki tahrirde câmînin bulunduğu mahallenin Orta Câmî olarak kaydedilmesi de, söz konusu câmînin kentsel yerleşimin merkezinde bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Osmanlı şehir anlayışına göre şehir, bu cami etrafında gelişme göstermekteydi.

1574 yılına ait kayıtlarda Bergos'a bağlı Akpınar mevkiinde yaklaşık sekiz dönümlük bağ arazisinde

tarım yapan kişilerin Gazi Hüdavendigâr Câmii'nde görevli imama dönüm başına yılda 10'ar akçe ödemede buldukları belirtilmiştir. Söz konusu bağlar zamanla harap olmasına rağmen kadim uygulamanın sürdürülmesi amacıyla ertesi yıl aynı miktar alınmış ve bu uygulamanın geleneksel olarak devam ettirilmesi kararlaştırılmıştır (TKG. KK. TT.d. 381)⁸. Günümüzde Umurbey olarak bilinen bu yerleşimdeki Hüdavendigâr Câmii, özgün yapısını koruyamamış; yapı yıkıldıktan sonra 1990-96 yılları arasında yerine daha büyük bir câmî yaptırılmıştır (Uysal, 2012). Bu durum Osmanlı dönemine ait orijinal mimari mirasın kısmen kaybedildiğini, ancak işlevinin yeni bir yapı aracılığıyla devam ettirildiğini göstermektedir.

Hacı Pir Ahmed b. Hacı Mustafa Evlâtlık Evkâfı

Evlâtlık veya zürri vakıf denilen vakıflara İslamiyet'in ilk devirlerinden itibaren izin verilmiştir. Bu türden vakıflar, “kişinin malının bir kısmını veya tamamını, kendi zürriyetinden gelenlere de mal bırakmak ya da miras bırakılacak malı dağıtmamak amacıyla kendi soyundan gelenlere tahsis etmesidir.” şeklinde tanımlanmaktadır (Kazıcı, 2020). Hacı Pir Ahmed vakfının da aynı amaç ile kurulan bir evlâtlık vakfı olduğu anlaşılmaktadır.

Hacı Pir Ahmed b. Hacı Mustafa tarafından kurulan bu vakıf, Çatal-bergos nahiyesinin merkezinde konumlanmıştır. 8 Muharrem 955/18 Şubat 1548 tarihli bir arşiv belgesinde, vakıf kurucusunun burada bir kervansaray ve bir zâviye inşa ettirdiği açıkça belirtilmektedir. İnşa edilen bu yapılar üzerinde tevliyet hakkı günlük 10 akçe maaş ile bizzat Hacı Pir Ahmed'e ait olup, ölümünden sonra bu hak evlatlarına bırakılmış ve bu durum için padişah beratı talep edilmiştir (BOA. İE. EV., 1-64). Vakfın kuruluş tarihi de bu belgeye dayanarak 1548 yılı öncesine tarihlendirilebilir.

1574 tarihli tahrir defterine göre Hacı Pir Ahmed b. Hacı Mustafa, Çatal-bergos merkezinde yer alan Câmî-i Şerif Mahallesi'nde ikamet etmekteydi. Kurduğu vakfa ait taşınmazlar, ikamet ettiği evin çevresinde yer almakta olup, bu mülkler arasında iki katlı bir ev, avlusu içinde

⁷ “Karye-i mezbûre hîn-i tahrirde zâhir olmayub hâric ez defter kalsun deyu aynî ile suret-i defter-i âtikden nakl olundu.” (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 25b)

⁸ “Bergos'a tâbi Akpınar kurbunda tahminan sekiz dönüm mikdarı bağlar olup, nefis-i mezbûrede merhûm Gazi Hüdavendigâr Câmiiinde imam olanlar(a) her dönüme yılda onar akçe resim virürler imiş, sonra bağlar gidüb harab olup öbür yıl, mikdarı zikr olan bağ yerlerin ziraat idenlerden, üslûb-ı sâbık üzere imam olanlar yine onar akçe alurlarmış, kadîmden bu minval üzere tasarruf olgelmışdır deyu ayân-ı vilâyete haber virmeğin ve kadî mukarrer tutulub ve min bād ziraat idenler öşr virmek üzere defter-i cedide kayd olundu.” (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 26b)

bir ahır, iki anbar, bir öküz ahır, bir samanlık, at ahır ve yola bitişik bir alan bulunmaktaydı. Hacı Pir Ahmed bu mülklerini çocuklarına ve onlardan sonra da onların çocuklarına vakfetmiştir. Neslinin tükenmesi hâlinde ise Gazi Hüdavendigâr Câmîi'nin hatibine ve imamına devredilmesini istemiştir. Bu câmide kendi ruhu için hatim yapılmasını, hatim merasimine ise dönemin evliyâ ve âyan gibi saygın şahsiyetleri ile mahalle sakinlerinin nezaret etmesini şart koşmuştur (TKG. KK. TT.d. 381)⁹.

Diğer taraftan Pir Ahmed, Çatal-bergos'ta olduğu gibi Şahin-ili karyesinde de birer kervansaray inşa ettirmiştir. Bu yapıların idamesi için kervansaraylara toplam 198.000 akçe tahsis etmiş; bu meblağın “onu on bir buçuk” usulüyle yani %15 olarak işletilmesini ve hâsıl olan kazançtan her 3 ayda bir vakıf görevlilerinin maaşlarına ve diğer masraflara sarf edilmesini istemiştir (TKG. KK. TT.d. 381)¹⁰. Tahsis edilen 198.000 akçeden elde edilen kazanç 19.800 akçe olarak kaydedilmiştir (TKG. KK. TT.d. 381). Yapılan hesaplamayla işletilen meblağın %15'inin 29.700 olması gerekmektedir. Bu durumda ya istirbah üslubu yanlış yazılmış ya da ribh tutarı yanlış hesaplanmış olmalıdır. Ancak görevli maaşları, diğer giderler ve arta kalan paranın tam olarak 19.800 akçeye denk gelmesi ile işletim oranının yanlış yazıldığı ve bu durumda işletim oranının %10 olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen giderler arşiv belgelerinin diliyle “onu on bir” üslubuna karşılık gelmektedir. Yani bunun yerine sehven “onu on bir buçuk” şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Vakfın 1574 yılına ait toplam giderleri 19.200 akçe olarak kaydedilmiş, 600 akçe ise artan bakiye olarak

gösterilmiştir. Ancak tablo üzerinde yapılan hesaplamada fiili toplam gider 19.110 akçedir. Bu fark muhtemelen kayıtlardaki bir toplama hatasından kaynaklanmaktadır. Vakıf gelirlerinin kullanımına ilişkin ayrıntılı gider dağılımı şu şekildedir:

Tablo 3: 1574 Yılında Hacı Pir Ahmed b. Hacı Mustafa Evlâd Evkâfı Giderleri (Akçe)

Gider Türü	Günlük	Yıllık
Nezâret ¹¹	2	720
Tevliyet	15	5.400
Cüzhân ¹² (Cüz okuyanlar) (18 kişi, 1'er akçe)	18	6.480
Aşr tilâveti (3 kişi, 1'er akçe)	3	1.080
Hidmet-i noktacı ¹³ ve eczâ	-	50
Ramazan ayında minarecilere	-	150
Kayyım ¹⁴ Mehmed	1	360
Hafız-ı vakıfname	-	100
Zâviye-i şeyh	2	720
Cibâyet ¹⁵ mâ hizmet	2	720
Ta'âm(-i) misafir (Misafirlere ikram edilen yemekler)	5	1.800
Lahm (Et) (fi mah-ı Ramazan)	-	60
Şem'i-zâviye	-	50
Hatib-i zâviye	-	200
Câbi-i zâviye	-	30
Hasır-ı zâviye	-	30
Ferraş-ı ¹⁶ zâviye ve kervansaray	-	260
Ferraş-ı kervansaray (Şahin-ili karyesindeki)	-	60

9 “Evkâf-ı el-merhûm Hacı Pir Ahmed b. Hacı Mustafa der nefsi-i Çatal-bergos tâbi kazâ-i Lâpseki, nefsi-i Bergos'da Câmî-i Şerîf Mahallesinde kendü sakin olduğu evlerinde ve civarında vâki bir fevkâni ev ve havlusı içinde bir ahurun ve iki anbara ve bir öküz ahurun ve bir saman damı ve yola muttasıl bir miktar hali yerin ve bir at ahurun bu zikr olan emlakı evlâdına ve evlâd-ı evlâdına vakf idüb evlâdı munkarız oldukda merhûm ve mağfuran Gazi Hüdavendigâr Câmîinin hatib ve imamına vakf itdüm ruhum için hatm-i şerîf tilâvet ideler ve hâkimü'l-vakt evliler? ve ayân-ı ehl-i mahalle hîn-i nâzır olalar deyu şart idüb ...” (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 26a)

10 “... Bergos'da ve Şahin-ili nam karyede iki karbansaray binâ idüb kendü hâlis malından yüz doksan sekiz bin akçe vakf etmişken, onu on bir buçuk hesabı üzere istirbâh olunub kazancı her üç ayda bir mevâcib-i ehl ve tâife ve gayriye sarf oluna ...” (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 26a)

11 Nezâret: Vakıf mütevellisini teftiş etme ve vakıf işlerini kontrol etme görevine denir. Nâzır tarafından yerine getirilirdi. (Yediyıldız, 1983, s. 59)

12 Eczâhan/Cüzhan: Kur'ân'ın otuz bölümünden birini (cüz') okumakla görevli profesyonel dua okuyucular. (Yediyıldız, 1983, s. 57)

13 Noktacı/Noktaf: Cüzhân ve devirhânların Kur'ân-ı Kerîm'den ne kadar okuduklarını kontrol etmek amacıyla işaret koymakla görevlendirilmiş kişidir. (Yediyıldız, 1983, s. 59)

14 Kayyım: Vakıfları korumak, temizlemek, ışıktandırmalarıyla ilgilenmek ve onlarla ilgili diğer işlerle ilgilenen kimselere verilen genel isimdir. (Yediyıldız, 1983, s. 57)

15 Cibâyet: Büyük evkaf gelirlerinin kısımlara ayrılarak ayrı ayrı idare edilmesi usulüne denirdi. Vakıf gelirlerini toplayan câbi tarafından yerine getirilirdi. (Yediyıldız, 1983, s. 56; Ünal, 2011, s. 151-152, 136)

16 Ferraş: Vakıfların halılarını sermek, katlamak ve temizlemekle görevli kimsedir. (Yediyıldız, 1983, s. 57)

Saka ¹⁷ (Gelibolu'da)	1	360
Hasır-ı kervansaray (Şahin-ili karyesinde-ki)	-	20
Çerağî ¹⁸ (Lâpseki Câmii)	-	30
Hidmet-i helâ	-	180
Muarrif ¹⁹	-	100
Çeşmeyân-ı Bazar-pınar ve Konukça-i mum(-ı) ev	-	50
Şem'-i Pınar	-	100
Hâsıl	-	19.110

Maaş ve diğer harcamalardan oluşan vakfın giderleri oldukça ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Burada kaydedilen bakiye tutarının aynı üslupla işlenmesi ve lazım olan masraflara harcanması istenmiştir. Mütevellî görevine öncelikle Hacı Pir Ahmed'in çocukları, neslinin tükenmesi durumunda ise bu görevin dönemin halkından uygun kişilere devredilmesi öngörülmüştür (TKG. KK. TT.d. 381)²⁰. Tevliyet görevinin Pir Ahmed'in çocuklarında olmasından olsa gerek, bunun için ödenen ücret günlük 15 akçe ile vakıf görevlileri arasında en fazlasıydı. Diğer taraftan mütevellîye en yüksek ücretin ödenmesi, vakıf yöneticiliğinin hem idari hem de sosyal olarak önemini ortaya koymaktadır.

Tıfıl/Tıflî Paşa Zâviyesi Vakfı

Ömer Lütfî Barkan tarafından *Türk manastırları* olarak ifade edilen zâviyeler, Anadolu'nun ve Rumeli'nin

Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında önemli roller oynamışlardır. Boş ve tenha yerlerde zâviyeler kuran dervişler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda ve Rumeli bölgesinin fetihlerinde etkili faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kurdukları zâviyeler yakınında toprağı işleyen, bağ, bahçe ekip biçen ve boş yerleri şenlendiren bu dervişler, önemli miktarda insan kaynağını kazanılmasında da etkili olmuşlardır. Hatta birçok yeni köy kurmuşlar ve bu köylere isimlerini vermişlerdir (Barkan, 1942). Kurulduğu bölgeyi şenlendiren ve çevre halkının hayatına önemli katkılar sunan bu zâyelerden biri de hiç şüphesiz Tıfıl Paşa Zâviyesi idi.

Tıfıl Paşa Zâviyesi Vakfı 1516 yılında Çatal-bergos nahiyesine bağlı olan *Alaca-kilisa* ya da Çal adıyla anılan karye üzerinden finanse edilmekteydi. Söz konusu yerleşim birimi Edremit civarında yer almaktaydı. Tıfıl Paşa'nın çocukları tarafından uzun bir süre tasarruf edilen karyenin, onun neslinin tükenmesi sonrası dışardan gelen kişilerce tasarruf edildiği anlaşılmaktadır (BOA. TT.d. 59). 1530 tarihli muhasebe defterinde de aynı isimle kaydedilen karye (BOA. TT.d. 166), 1574 yılında "Karye-i Yakubçılar nâm-ı diğer Alaca-kilisa, Çan dahi dirler, tâbi m. der kurb-ı mahmiye-i Edremid" ifadeleriyle kaydedilmiştir. Adı geçen karye 1574 yılında yine Tıfıl Paşa Zâviyesi'ne vakfedilmiştir (TKG. KK. TT.d. 381). Söz konusu karyenin hâsılatı 1516'da 1.306; 1530'da 1.310 ve 1574'te 1.301 akçeydi. Mufassal defterlere göre karye hâsılatı aşağıdaki gelir kalemlerinden oluşuyordu.

17 Saka: Vakıflara çeşmeden su taşıyan kişidir. (Yediyıldız, 1983, s. 59)

18 Çerağî: Kandilci. Özellikle tekkelerin lambalarını yakmakla görevli kimsedir. (Yediyıldız, 1983, s. 56)

19 Muarrif: Camilerde ve tekkelerde hayır sahiplerinin isimlerini hayır ile yâd eden müezzin ve dervişlere denirdi. (Pakalın, 1983, s. 552)

20 "... bâki kalan zevâidi girü üslûb-ı sâbık üzere muamele-i şer'îyye olunub ol dâhi lazım olan masarıfa sarf oluna deyu şart iddirüb mâdemki kayd-ı hayatdadır, mütevellî olub fevt oluncak evlâdı mütevellî ola bâde'l-inkıraz hâkimü'l-vakt olanlar mütevellî ola deyu şart itmeğın defter-i hakâniye dâhi kayd olundı." (TKG. KK. TT.d. 381, vr. 26a)

Tablo 4: 1516 ve 1574 Yılı Yakubçılar nâm-ı diğer Alaca-kilisa Karyesine Ait Gelirler

Gelir Çeşidi	1516			Gelir Çeşidi	1574		
	Miktarı müd	kile	Kıymet (akçe)		Miktarı müd	kile	Kıymet (akçe)
Hınta	1	14	432	Hınta	2	-	520
Şair	-	12	60	Şair	-	19	132
Alef	-	5	18	Alef	-	9	45
Nohud	-	1	10	Nohud	-	2	28
Susam	-	2	30	Susam	-	3	60
Mercimek	-	1	10	-	-	-	-
-	-	-	-	Burçak	-	2	16
			Kıymet (akçe)				Kıymet (akçe)
Öşr-i Penbe	33		-	Öşr-i Emrud	15		-
Öşr-i Emrud (Armut)	14		-	Resm-i Bostan	15		-
Resm-i Bostan	5		-	Bağ (3 dönüm)	-		-
Öşr-i Cevz (Ceviz)	10		-	Asiyab (kıt'a 1, 6 ay yürür)	30		-
Bağ (3 dönüm)	30		-	Resm-i Kovan	40		-
Asiyab (kıt'a 1, 6 ay yürür)	30		-	Resm-i Ganem (Koyun)	186		-
Resm-i Kovan	65		-	Bâd-ı hevâ ve resm-i arus	58		-
Resm-i Ganem (Koyun)	325		-	Resm-i Çift	66		-
Bâd-ı hevâ ve resm-i arus	60		-	Resm-i Bennak	12		-
Resm-i Çift	66		-	Resm-i Mücerred	78		-
Resm-i Bennak	108		-	Hâsıl	1.301		-
-	-		-				
Hâsıl	1.306		-				

Her iki yılda da gelir kalemlerinde bazı farklılıklar olmasına rağmen toplam hâsılat miktarları neredeyse aynıdır. Bu durum, vakfin uzun vadeli istikrarını ve işletme sürekliliğini göstermektedir. Ayrıca vakıf sisteminin, tarım ürünlerine ve hayvancılığa dayalı olarak nasıl işlerlik kazandığını gözler önüne sermektedir.

Karyenin nüfus durumuna ilişkin olarak 1516 ve 1530 yıllarında yapılan tahrirlerde 11 hane (2 nim çift, 9 bennak), 14 mücerred ve 1 doğancı kaydedilmiştir (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166). 1574 yılına gelindiğinde ise 4 nim çift, 1 bennak ve 13 mücerred şeklinde nüfus daha farklı bir görünüm arz etmiştir (TKG. KK. TT.d. 381).

Vakıfla ilgili veriler, vakfa bağlı taşra yerleşimlerinde hem ekonomik hem de demografik istikrarın sürdürdüğünü,

aynı zamanda bu tür zâviye vakıflarının kırsal kalkınmada ve sosyal hizmetlerde önemli roller üstlendiğini göstermektedir. Tıfıl Paşa Zâviyesi gibi vakıflar hem dinî yapıların sürdürülmesine hem de köylerin ekonomik organizasyonuna katkı sunmuştur.

Helvacı Hamza Muallimhanesi Vakfı

Çatal-bergos merkezinde yer alan bu vakıf, 1574 yılına ait tahrir defterlerine göre Helvacı Hamza tarafından tesis edilmiş olup, eğitim hizmetlerini desteklemekteydi. Vakfin temel fonksiyonu, şehirde faaliyet gösteren ve Helvacı Hamza adına bulunan muallimhanenin mali yönden devamlılığını sağlamaktı. Bu açıdan vakfa ait 3.000 akçe nakit sermaye, “onu on bir buçuk” usulüyle yani %15 oranında işletilmekteydi. Bu işletmeden elde

edilen 450 akçe kazanç, muallimhanede görev yapan muallimler tarafından kullanılmaktaydı. Ayrıca vakfa ait 2 dükkândan elde edilen yıllık toplam 48 akçe kira bedeli, muallimhanenin bakım ve onarım masraflarına tahsis edilmiştir (TKG. KK. TT.d. 381). Bu durum söz konusu eğitim kurumunun vakıf aracılığıyla sadece personel maaşları açısından değil, aynı zamanda yapısal ihtiyaçlar kapsamında da desteklendiğini göstermektedir.

Bu tür eğitim temelli vakıflar, Osmanlı eğitim sisteminde muallimhanelerin sürekliliğini sağlama açısından önemli bir yere sahip olduğu gibi Osmanlı'da eğitime verilen önemin de bir göstergesi olarak sayılabilir. Helvacı Hamza'nın kurduğu vakıf da bu bağlamda, yerel düzeyde eğitim hizmetlerinin yaygınlaşmasına ve istikrar kazanmasına katkı sunan örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

Hacı Mustafa b. Hacı Kemal Para Vakfı

Bu vakfın gelirinin sadece nakit paranın işletilmesinden elde edilen kazanç olduğundan yola çıkarak, vakıf türünün bir para vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'dan önce para vakıfları ile ilgili bazı tartışmalar görülse de, araştırmacılar para vakfının bir Osmanlı icadı olduğu kanaatine varmışlardır (Özcan, 2003).

Hacı Mustafa b. Hacı Kemal tarafından kurulan bu vakıf, Çatal-bergos şehir merkezinde bulunan Emir Bey Mahallesi Mescidi ile bağlantılıdır. Vakfın kuruluş amacı, vakfedenin ruhu için düzenli olarak Kur'an-ı Kerim okunmasını sağlamak ve bu ibadetin devamlılığını temin etmektir. Bu nedenle 1574 yılı tahrir kayıtlarına göre mescidin imamı Mehmed Derviş görevlendirilmiş ve kendisine günlük bir cüz tilaveti yapması şart koşulmuştur. Bu hizmetin karşılığında Hacı Mustafa'nın vakfettiği 2.500 akçe, belirli bir işletim oranı üzerinden değerlendirilmiş ve elde edilen kazanç imamın maaşına tahsis edilmiştir (TKG. KK. TT.d. 381). Ancak ilgili tahrir kaydında bu meblağın işletim usulü ve getirisi hakkında bir ayrıntı verilmemiştir.

Para vakıfları özellikle XVI. yüzyılda yaygınlık kazanmış eğitim ve dinî hizmetler gibi belirli alanlara yönelik hedeflerle önemli fonksiyonlar üstlenmiştir. Bu türden vakıflara önemli bir örnek olarak karşımıza çıkan Hacı Mustafa b. Hacı Kemal Vakfı da, Osmanlı toplumunda

biyresel hayırseverliğin kurumsal bir biçim kazanarak dinî hayatın sürekliliğine katkıda bulunduğu bir vakıf olarak zikredilebilir.

Çatal-bergos Nahiyesi Mezra Vakıfları

Osmanlı tahrir defterlerinde yer alan kayıtlara göre, XVI. yüzyılda Çatal-bergos nahiyesinde kurulan vakıfların önemli bir kısmı mezra ve çiftlik statüsündeydi. Bu vakıflar genellikle "vakf-ı 'âmm" olarak tanımlanmakta olup, kamu yararı gözetilerek tesis edilen hayır müesseseleri niteliğindedir. "Vakf-ı 'âmm" ifadesi, vakfın sadece kurucusunun ailesi için değil, toplumsal faydayı önceleyen bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir.

Osmanlı uygulamasında vakıf kurucusunun zamanında kendine ait olarak tesis edilen yapılar ya da işlenen yerler kendisi öldükten sonra evlatlarına devredilir, böylece evlatlık vakıf ortaya çıkardı. Evlatların munkariz olmaları yani nesillerinin sona ermesi hâlinde ise amme (kamu) vakfına dönüşmekteydi. Bu süreç özellikle zâviyelerde yaşanmaktaydı (Barkan, 1942). Çatal-bergos'ta 1516'da 2 mezra vardı, ancak bunların hiç biri vakıf statüsünde mezra değildi (Dündar, 2013). Ancak 1574 yılına gelindiğinde mezra vakıf sayısının 17'ye yükseldiği görülmektedir (TKG. KK. TT.d. 381). Bu durum, Osmanlı taşrasında vakıf kurumlarının hızlı bir gelişme gösterdiğini ve vakıf mülkiyetinin yaygınlaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Tahrir defterlerinde bunların bir kısmı mezra olarak kaydedilirken, bazıları "çiftlik" olarak anılmış; bazı örneklerde ise her iki tanım birlikte kullanılmıştır. 1530 yılına ait defterde ise her ikisinin kullanım örneklerine rastlanmaktadır (BOA. TT.d. 166).

Bu bölümde hakkında yeterli bilgi bulunan bazı mezra vakıfları detaylı biçimde ele alınmış, bilgilerin sınırlı olduğu vakıflar ise bir arada değerlendirilmiştir. Vakıf türlerine göre iki zaviye vakfı, bir evlatlık vakıf ve çeşitli kamu vakıfları tespit edilmiştir. Özellikle Baba Saltuk ve Ahi Bayezid zaviyelerine ait vakıflar, bölgedeki dinî-sosyal yapının anlaşılması açısından önemlidir. Mezra vakıflarının çoğunluğu "vakf-ı 'âmm üzere" tasarruf edildiği notuyla birlikte kayıt altına alınmış, bu da dönemin sosyal devlet anlayışında vakıfların merkezi bir konuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Ebu'l-Hasan Çiftliği Mezrası Vakfı

Çatal-bergos'da bulunan bu mezra tahrir defterlerinde bir çiftlik olarak kaydedilmiştir. "Vakf-ı âmm üzere" ifadesiyle kamu yararı gözetilerek kurulduğu belirtilen vakıf, Seyyid İsa (Fakih) tarafından tasarruf edilmekteydi. Mezranın gelirleri büyük ölçüde zahire ve tarımsal ürünlerden oluşmaktaydı. Tahrir defterlerine göre mezranın yıllık hasılatı 1516 ve 1530 yıllarında 499 akçe, 1574 yılında ise 439 akçe olarak belirlenmiştir (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536). Bu durum zaman içinde vakfın gelirlerinde bir miktar düşüş yaşandığını göstermektedir.

Burak Dede Çiftliği Mezrası Vakfı

Uçmak-deresi Vadisi içinde yer alan bu mezra, bir çiftlik yer olarak tanımlanmıştır. Kamu yararına kullanıldığı anlaşılan vakıf, padişah beratıyla Mehmed adında bir kimseye tevdi edilmiş ve onun tasarrufunda işletilmiştir. Tahrir defterlerine göre XVI. yüzyılda mezranın yıllık hasılatı sabit kalmış ve 100 akçe olarak kaydedilmiştir (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Baba Saltuk Zâviyesi Vakfı

1516 tarihli kayıtlarda Latif v. Derviş Sinan elinde bulunan bu zâviyenin bu tarih ve 1530 tarihinde hasılatı 162 akçe olarak kaydedilmiştir (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166). 1574 yılına ait tahrir defterinde Uçmak-deresinde olduğu bildirilen zâviyenin hasılatı 164 akçeydi. Bu miktar 4 kile buğdaydan 52 akçe, 2 kile arpadan 14 akçe, 1 kile burçaktan 8 akçe, bağdan 10 akçe ve cevizden 80 akçeydi (TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536). Vakfa ait taşınmazlar arasında Tahtalu karyesindeki Âşık ve Baba Saltuk mezraları da yer almaktadır. Zâviyenin şeyhi aynı zamanda tekkenin mütevellisi ve mezraların mezradarı olarak görev yapmaktaydı (Çam, 2022).

Tahtalar/Tahtalu Çiftliği Mezrası

Yukarıda da belirtildiği üzere Baba Saltuk Zâviyesi'nin gelir kaynaklarından biri bu mezradan elde edilmekteydi. Söz konusu mezra 1516 ve 1530 yılı kayıtlarında *Tahtalar*, 1574'te ise *Tahtalu* adıyla kaydedilmiştir. Uçmak-deresi bölgesinde bulunan mezra, Osman adlı bir şahıs tarafından

tasarruf edilmiştir. Mezraya ait hasılat zahire ve diğer gelirlerden oluşan 206 akçe idi (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Yahyaoglu Çiftliği Mezrası

Yine Uçmak-deresinde konumlanan bu mezra, 1516 yılında Piri ve Emrullah, 1530'da Piri ve Abdullah, 1574 yılında ise Hamza v. Ali tarafından tasarruf edilmiştir. Mezranın geliri 195 akçe olarak kayıtlara geçmiştir (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Uçmak-deresi Çiftliği Mezrası ve Seydi Ali Baba Çiftliği Mezrası

Uçmak-deresi çiftliği mezrası 1516 ve 1530 tahrirlerinde bir çiftlik yer olarak kaydedilmiş olup, İlyas b. Abdullah tarafından işletilmekte ve yıllık 195 akçe hâsılatı sahipti (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166). Aynı bölgede yer alan Seydi Ali Baba çiftliği mezrasının ise 1574 tarihli kayıtlara göre yıllık 100 akçe geliri vardı (TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Akpınar Çiftliği Mezrası Vakfı

1456 yılına ait bir belgeye göre Çatal-bergos'a bağlı Kumari karyesi yanındaki Akpınar mezrası, Gazi Hüdavendigâr Vakfı şeyhi Kâsım tarafından tasarruf edilmekteydi. Onun vefatından sonra mülkiyet sırasıyla oğlu Şeyh Mahmud'a ve daha sonra üç kızına geçmiştir (BOA. AE.SMMD.II. 1-59). Elde edilen verilerden vakfa ait mülkiyetin vakfın kurucusunun vefatından sonra oğullarına, ondan sonra da kızlarına intikal etmesi durumu, söz konusu vakfın evlatlık vakfı şekline dönüştüğünü göstermektedir. Yine buradan vâkıf kurucusunun vakfın idaresi konusunda evlatları arasında erkek-kız ayrımı yapmaması durumu, Osmanlı vakıf müesseselerinde güzel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

1516 yılında Recep, 1574'te ise Sinan Fakih tarafından padişah beratıyla işletilen mezra, vakf-ı âmm üzere tasarruf edilmiş ve 148 akçe gelir sağlamıştır (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536). Daha önce evlatlık olarak işletilen vakfın, vâkıfın neslinin tükenmesinden olsa gerek, 1516 yılında kamu yararı gözetilerek işletilen bir "vakf-ı âmm" yani kamu vakfı hâline dönüştüğü görülmektedir.

Çatalcalar Çiftliği Mezrası Vakfı

1574 yılı tahrir kayıtlarına göre bu mezra, Seydi İsa tasarrufunda bulunmakta olup vakf-ı âmm olarak işletilmekteydi. Kayıtlarda “hariç ez defter” olduğu görülen söz konusu mezra, aynı tarihte yıllık 100 akçe tutarında bir gelire sahipti (TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Çampınarı Çiftliği Mezrası

1574 tarihli kayıтта Çatal-bergos nahiyesinde yer aldığı belirtilen bu mezra, bir çiftlik yer statüsündeydi. Bağ ve bahçelere sahip olup, öteden beri vakıf olarak kullanılagelmiştir. Bu dönemde Bergos Câmii imamı Muslihiddin’in tasarrufunda olup, yıllık 80 akçe gelir getirmekteydi (TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Bürçeklü Baba Çiftliği Mezrası Vakfı

Bergos’a bağlı Üçbaşlı köyü civarında yer alan bu mezra, bir çiftlik yer olarak kaydedilmiştir. 1516’da Derviş Ali tarafından tasarruf edilen mezranın yıllık 166 akçe olan geliri, 1530’da 180 akçeye yükselmiştir. 1574 yılı itibariyle vakf-ı âmm olarak Ali Fakih tarafından işletilen mezranın yıllık geliri bir önceki tahrirle aynı kalmıştır (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Eynegölü Mezrası

1574 tarihli tahrir kaydına göre Bergos yakınlarında yer alan bu mezranın yıllık toplam geliri 166 akçeydi. Bu gelirin 125 akçesi bağ hâsılatı, 1 akçesi bahçeden ve 40 akçesi resm-i zeminden elde edilen gelirden oluşmaktaydı (TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Canca Bey Çiftliği Mezrası

Bergos merkezde bulunan mezra, 1574 yılında Hacı Ümran tarafından tasarruf edilmekteydi. Mezranın toplam yıllık geliri 100 akçeydi ve bu gelir galle ve zahire ürünlerinden oluşmaktaydı. Ayrıca bağcılık ve bahçecilik faaliyetleri sonucunda 54 akçe bağ hâsılatı ve 26 akçe resm-i bağçe kaydedilmiştir (TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Ahi Bayezid Mezrası Zâviye Vakfı

1574 yılında Bergos civarındaki Ahi Bayezid mezrasında zahire ve diğer mahsullerden elde edilen 100 akçe gelir, zâviyeye vakfedilmişti. Bu gelirlerin 60 akçesi bağ hasılatı,

15 akçesi ise bostan resminden oluşmaktaydı (TKG. KK. TT.d. 381; BOA. TT.d. 536).

Bağçe (Bağcecik) Mezrası Evlatlık Vakfı

Çatal-bergos’a bağlı olan bu mezra, 1516 ve 1530 yıllarında *Bağçe*, 1574’te ise *Bağcecik* olarak kaydedilmiştir. 1516’da Süleyman v. Ali’nin tasarrufunda olan mezra, 390 akçe yıllık gelire sahipti ve bu gelir 1530’da aynı seviyede kalmıştır. 1574 yılına gelindiğinde ise evlatlık vakfı olarak kullanılan mezradan 400 akçelik bir gelir sağlanmaktaydı (BOA. TT.d. 59; BOA. TT.d. 166; TKG. KK. TT.d. 381).

Tâceddin Mezrası ve Şeyhler Çiftliği Mezrası Vakfı

Tâceddin mezrası Ak karyesi yakınlarında bulunmakta olup, 1574 yılında 200 akçe gelire sahipti. Şeyhler mezrası ise Okçular köyü sınırları içerisinde ve vakf-ı âmm statüsünde işletilen bir çiftlik yerdi. Bu mezra da “hariç ez defter” olarak kayıtlı olup, yıllık geliri 100 akçeydi (TKG. KK. TT.d. 381).

SONUÇ

Geçmiş Antik döneme kadar uzanan Çatal-bergos Osmanlı Devleti’nin kuruluş dönemi toprakları arasında yer almaktaydı. Ayrıca Osmanlıların Lâpseki-Gelibolu arasında Rumeli’ye geçiş güzergâhında Lâpseki’ye yakın bir konumda bulunmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Çatal-bergos önemli bir tarihî hareketliliğe de tanık olmaktaydı.

Osmanlı idaresindeyken Biga Sancağına bağlı Lâpseki kazasının bir nahiyesi olarak varlık göstermiştir. Bu dönemde Çatal-bergos, Bergos, Bergaz ve Burgaz isimleriyle kaydedilmiştir. Şehirsel gelişimi özellikle I. Murad döneminde başlayan Çatal-bergos’un Osmanlı dönemi mimari eserleri, insanların ihtiyaçlarını vakıflar aracılığıyla karşılamıştır.

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden hareketle meydana getirilen bu çalışmada Çatal-bergos nahiyesindeki Osmanlı vakıfları incelenmiştir. Tespit edilen vakıflar, Osmanlı toplum yapısının sosyal, dinî ve ekonomik yönlerinin mahallî düzeyde nasıl örgütlendiğini ve vakıfların bu örgütlenme içindeki işlevini ortaya koymaktadır. Çatal-bergos’ta tespit edilen selatin, evlatlık ve para vakıfları; câmî, zâviye, kervansaray, muallimhane gibi

yapılar aracılığıyla bölge halkının dinî, sosyal ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamıştır.

Söz konusu vakıfların gelir-gider tabloları, idari işleyişleri ve görevlendirmeler incelenmiştir. Hacı Pir Ahmed, Gazi Hüdavendigâr ve Tıfıl Paşa gibi kimselerin kurduğu vakıfların bölgesel ölçekte önemli birer hizmet kurumu olarak faaliyet yürüttükleri görülmüştür. Bunlardan Gazi Hüdavendigâr adına inşa edilen câminin bulunduğu mahallenin Orta Câmî Mahallesi olarak kaydedilmesi, söz konusu câminin şehrin merkezinde olduğunu, dolayısıyla Osmanlı döneminde Çatal-bergos'un bu câmî etrafında şekillendiğini göstermektedir. Vakfa dâhil olmayan mezra sayısının 1516'da ikiyken, 1574'te 17 mezra vakfına yükselmesi, bölgenin hem demografik hem de ekonomik anlamda bir gelişim süreci içerisinde olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu vakıfların çoğunluğunun "vakf-ı 'âmm" ibaresi ile kaydedilmeleri kamu yararına tahsis edildiklerinin göstergesidir.

Çatal-bergos'taki vakıflar, sadece hayır kurumları olmakla kalmayıp ekonomik kaynak üretme, istihdam yaratma ve bölgeyi imar etme yönleriyle de işlevsel özellikteydiler. Tahrir defterlerinde yer alan detaylı muhasebe kayıtları, vakıf gelirlerinin Osmanlı taşra yönetimi tarafından nasıl denetlendiğini ve toplumsal refahın sürekliliğinin nasıl sağlandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Sonuç olarak, bu araştırma hem Osmanlı vakıf kurumunun taşra düzeyindeki yapısını anlamaya katkı sağlamakta, hem de Çatal-bergos'un (Umurbey) sosyal tarihi gelişimini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.). Tapu tahrir defteri (TT.d.) 59, 166, 536.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.). İbnül-Emin (İE.), EV., 1-64.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.). Ali Emiri (AE.), Mehmed II (Fatih Sultan Mehmed) SMMD.II., 1-59.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü (TKG.) Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TKG. KK.). Tapu tahrir defteri (TT.d.) 35, 381.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Komisyon. (1995). *166 Numaralı Anadolu Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)-Dizin ve Tıpkıbasım*, (haz. Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu). Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları.

Kaynak ve Araştırma Eserleri

Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler I: İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279–386.

Çam, M. (2022). Arşiv belgelerine göre Sarı Saltuk tekke ve türbeleri. In A. Kılıç (Ed.), *Rumeli'nin gözcüsü Sarı Saltuk Gazi: Tarih, edebiyat ve folklor yazıları* (ss. 245–264). Trakya Üniversitesi Sarı Saltuk Gazi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.

Dündar, R. (2013). 59 nolu tahrir defterine göre Biga Sancağı'nda yerleşim ve nüfus. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 1131–1167. https://doi.org/10.9761/jasss_674

Emecen, F. (2016). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu beylikler dünyası*. Timaş Yayınları.

Emecen, F. (2012). Umur Bey. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, ss. 156–159). TDV Yayınları.

Eyice, S. (1998). Hudâvendigâr Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 18, ss. 289–290). TDV Yayınları.

Gelibolulu Mustafa Âli. (2024). *Kühü'l-ahbâr* (4. Rükün, Cilt 4) (S. Donuk, Haz.; D. Örs, Ed.). Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları.

Günay, H. M. (2012). Vakıf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, ss. 475–479). TDV Yayınları.

İnalcık, H. (2007). Orhan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 33, ss. 375–386). TDV Yayınları.

Kazıcı, Z. (2020). *Osmanlı medeniyeti tarihi 2: Osmanlı'da vakıf medeniyeti*. Kayıhan Yayınları.

Ostrogorsky, G. (2019). *Bizans Devleti tarihi* (F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özcan, T. (2003). *Osmanlı para vakıfları: Kanûnî dönemi Üsküdar örneği*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü* (Cilt 2). Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.

Polat, Y. (1992). *Çanakkale ve ilçelerindeki Osmanlı dönemi cami mimarisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi.

Uysal, A. O. (2012). Lâpseki'nin Umurbey beldesinde Osmanlı devri yapıları. *Sanat Tarihi Dergisi*, 21(1), 127–151.

Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı tarih sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık.

Yediyıldız, B. (1983). Vakıf ıstılahları lügatçesi. *Vakıflar Dergisi*, 17, 55–60.

Yediyıldız, B. (2012). Vakıf–Tarih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, ss. 479–486). TDV Yayınları.

İnternet Kaynakları

URL 1: Umurbey'in Tarihçesi. Erişim 24 Nisan 2024 <https://umurbey.bel.tr/umurbeyde-yasam/umurbeyin-tarihcesi/>